

LATOPISY
AKADEMII SUPRASKIEJ
10

ВѢНЕЦЪ ХВАЛЕНІА.
STUDIA OFIAROWANE
PROFESOROWI ALEKSANDROWI NAUMOWOWI
NA JUBILEUSZ 70-LECIA

Pod redakcją
Marzanny Kuczyńskiej

Białystok 2019

Rada Naukowa

Arcybiskup Białostocki i Gdański Jakub (Białystok),
ks. Henryk Paprocki (Warszawa), Antoni Mironowicz (Białystok),
Aleksander Naumow (Wenecja), Ivan Charota (Mińsk)

Kolegium Redakcyjne

ks. Jarosław Józwick (redaktor naczelny),
Jakub Oniszczyk (sekretarz), Marzanna Kuczyńska,
Jarosław Charkiewicz

Recenzenci

prof. Zoja Jaroszewicz-Pierśławcew, ks. dr hab. prof. UwB Marek Ławreszuk

Adres Redakcji

Fundacja „Oikonomos”
ul. Św. Mikołaja 5, 15-420 Białystok, e-mail: fundacja@oikonomos.pl

Redakcja techniczna, skład i projekt okładki

Jarosław Charkiewicz

ISSN 2082-9299

Wydawca

Fundacja „Oikonomos”

Druk i oprawa

Orthdruk Sp. z o.o., Białystok

SPIS TREŚCI

Krassimir Stantchev	
<i>Kilka słów o Aleksandrze Naumowie</i>	7
Teresa Chynczewska-Hennel	
<i>Dyplomaci weneccy w Rzeczypospolitej XVII wieku</i>	11
Tomasz Kempa	
<i>Melecjusz Smotrycki kontra król Zygmunt III w sprawie wyświęcenia prawosławnych władcyków przez patriarchę Teofana III (publikacja nieznanych źródeł)</i>	25
Robert Mariusz Drozdowski	
<i>Kozaczyzna Zaporoska wobec synodów kijowskich w latach 1628–1629</i>	41
Сергей Темчин	
<i>Св. Алексей, Человек Божий, и пророк Елисей, Человек Божий: как безымянный сирийский святой «римского» происхождения получил греческое имя</i>	53
Viviana Nosilia	
<i>Ruski Polikarp a polski Polikardus, czyli o tym, co staroruska przeróbka ma jeszcze do powiedzenia o Rozmowie mistrza Polikarpa ze śmiercią</i>	65
Jan Stradomski	
<i>Apokryficzne prorocstwo o Chrystusie w pogańskiej świątyni boga Apollona i jego znaczenie dla badań nad związkami literatury ruskiej z Bałkanami</i>	85
Alicja Nowak	
<i>W czytaniu ksiąg trzeba się lubować – Michał Słozka o księgach</i>	101
Ежи Остапчук	
<i>Предисловия блаженного Феофилакта Болгарского к Евангелиям в киевских Евангелиях тетр 1697 и 1712 гг.</i>	115
Izabela Lis-Wielgosz	
<i>O emigracji duchowej, czyli wychodźstwie „ze świata” (próba interpretacji fenomenu kobiecej anachorezy)</i>	127

Dominika Gapska	
<i>Św. Paraskewa-Petka z Epiwatu – kilka uwag o serbizacji kultu</i>	145
Antoni Mironowicz	
<i>Święty męczennik Makary Kaniewski (Tokarzewski) (1605–1678)</i>	157
Lilla Moroz-Grzelak	
<i>Jezuici i ich świat w rosyjskich i radzieckich wydawnictwach leksykograficznych</i>	163
Галя Симеонова-Конах, Теодора Конах	
<i>Към въпроса за българската емиграция в земите на хабсбургската монархия в първите десетилетия след Чипровското въстание от 1688 година</i>	181
Mirosław Piotr Kruk	
<i>Graffiti w malowidłach ortodoksyjnych</i>	193
Aleksandra Sulikowska-Bełczowska	
<i>Aleksander Newski – święty mnich i bohater wschodniej Słowiańszczyzny</i>	213
Agnieszka Groniek	
<i>Graficzna teza filozoficzna Damiana Galachowskiego ku czci Rafała Zaborowskiego. Analiza treści</i>	231
Мая Иванова	
<i>Картината „Светите Кирил и Методий” от Ян Матейко и нейната история</i>	251
Aleksandra Michalska	
<i>Spotkanie sacrum i profanum w przestrzeni cerkwi św. Jerzego we wsi Złatolist w Bułgarii</i>	265
<i>Bibliografia Aleksandra Naumowa, oprac. Marzanna Kuczyńska</i>	277

ŚWIĘTY MĘCZENNİK MAKARY KANIEWSKI (TOKARZEWSKI) (1605–1678)

Świeckie imię Makarego Tokarzewskiego nie jest znane. Urodził się w 1605 roku na Wołyniu w ruskiej rodzinie Tokarzewskich¹. Nazwisko Tokarzewskich było popularne wśród szlachty ruskiej na terenie województwa brzeskiego. Tokarzewskich wymienia się w związku z monasterem kupiatyckim Wprowadzenia NMP do Świątyni. Szlachcianka Marina Tokarzewska-Piotrkowska otrzymała tam uzdrowienie od cudownej ikony kupiatyckiej². Makary był wychowywany w rodzinie prawosławnej. Młodzieniec w latach 1614–1620 uczył się przy monasterze Zaśnięcia NMP w Owruczu. Po śmierci rodziców około 1625 roku przyjął śluby zakonne w monasterze owruckim. Po uzyskaniu błogosławieństwa od biskupa pińskiego Abrahama (1621–1632) przeniósł się do monasteru kupiatyckiego koło Pińska. Tam około roku 1630 został wyświęcony na hierodiakona, a w 1633 na hieromnicha przez biskupa mohylewskiego Józefa Bobrykowicza (1632–1635). Inne źródło podaje inne okoliczności jego święceń³.

Z Makarym Tokarzewskim w klasztorze kupiatyckim przebywał inny znany działacz religijny – Atanazy Filipowicz. Według *Diariusza* w 1637 roku hieromnich Makary jeździł do metropolity Piotra Mohyły (1633–1647) z pieniędzmi na remont soboru św. Zofii w Kijowie. Makary przedstawił metropolicie ciężkie położenie materialne monasteru kupiatyckiego i uzyskał list Piotra Mohyły na zbiórkę pieniędzy na jego remont⁴. Po powrocie z Kijowa metropolita Mohyła powołał Makarego na ihumena monasteru Zmartwychwstania Pańskiego w Kamieńcu na Grodzieńszczyźnie. Makary był ihumenem w Kamieńcu w latach 1638–1640. Po przejęciu monasteru kamienieckiego przez unitów ihumen Makary powrócił do klasztoru kupiatyckiego. W tym czasie mnisi z monasteru brzeskiego św. Symeona Słupnika poprosili przełożonego klasztoru

¹ С. А. Венгеров, *Макарий Каневский*, Критико-биографический словарь русских писателей и ученых: в 6 т. Санкт-Петербург 1889–1904.

² Л. Я. Лавровский, *Стихотворное Житие прмч. Макария, архим. Овруцкого и каневского игумена*, „Киевская Старина”, 1904, отд. 1, т. 84, nr 3, s. 419; A. Mironowicz, *Święci w Kościele prawosławnym na Białorusi, [w:] Wilno i Kresy Północno-Wschodnie. Materiały II Międzynarodowej Konferencji w Białymstoku 14–17 IX 1994 r. w czterech tomach*, t. I, Białystok 1996, s. 89.

³ Według „Ведомости о епархии Переяславской”, Tokarzewski był mnichem we Włodzimierzu Wołyńskim i został wyświęcony na hieromnicha przez metropolitę Józefa Nielubowicza Tukalskiego. Tukalski godność metropolity pełnił od 1663 roku i chociaż dobrze znał Makarego Tokarzewskiego, to nie wydaje mi się, że to on dokonał święceń kapłańskich przyszłego świętego. Por. A. Mironowicz, *Metropolita Józef Nielubowicz Tukalski*, Białystok 1998, s. 102.

⁴ А. Филиппович, *Диариуси albo список деев правдивых, в справе помножения и объяснения веры православное голошений*, „Памятники полемиической литературы в Западной Руси”, Петербург 1878, кн. 1, (*Русская историческая библиотека*, т. IV), s. 52.

w Kupiatyczach, Iłariona Denisowicza, aby przysłał im na ihumena jednego z dwóch znanych mnichów: Makarego Tokarzewskiego albo Atanazego Filipowicza. Przełożony Iłarion po naradzie z starszymi braćmi wysłał do Brześcia ihumena Klimenta Neświckiego. Mnisi z monasteru św. Symeona odmówili przyjęcia ihumena Klimenta, w konsekwencji do Brześcia przyjechał po 13 czerwca 1640 roku ihumen Atanazy Filipowicz⁵. Wydarzenie to miało swoje konsekwencje po śmierci Iłariona Denisowicza. Mnisi z Kupiatycz wybrali na swego namiestnika Makarego Tokarzewskiego. Funkcję tę Makary pełnił do 1645 roku.

Po 1645 roku Makary Tokarzewski został przełożonym monasteru brackiego Objawienia Pańskiego w Pińsku. Kierował monasterem do 1650 roku. Na mocy przywileju królewskiego Jana Kazimierza z 13 stycznia 1650 roku ihumen Makary objął funkcję przełożonego klasztoru w Owruczu i został podniesiony do godności archimandryty⁶. Przywilej królewski jednak oprotestowano, zrobił to ihumen klasztoru w Łucku, Aleksander Mokosij-Denisko 15 marca 1650 roku, podważając wiarygodność dokumentu, co uniemożliwiło przyjęcie archimandrii owruckiej Makaremu. Po kilku latach sporu Makary powrócił do monasteru kupiatyckiego (w 1654 roku) i został ponownie przełożonym tej wspólnoty. Obawiając się przejęcia klasztoru kupiatyckiego przez unitów, Makary poprosił przełożonego brackiego monasteru Objawienia Pańskiego w Kijowie, Łazarza Baranowicza (1651–1657), o przechowanie cudownej ikony Matki Bożej. W końcu 1655 lub na początku 1656 roku Łazarz Baranowicz przewiózł cudowną ikonę kupiatycką do Kijowa i umieścił ją w soborze św. Zofii. Makary Tokarzewski po zajęciu klasztoru kupiatyckiego przez unitów wyjechał do Pińska i ponownie został przełożonym tamtejszego brackiego monasteru. Funkcję tę pełnił w latach 1656–1659⁷.

Dopiero w 1660 roku Makary Tokarzewski mógł powrócić na archimandrię owrucką, mnisi monasteru Zaśnięcia NMP wybrali go bowiem na swego przełożonego. Klasztor ten zmuszony był stawiać opór naciskom ze strony jezuitów, bazylianów i okolicznej katolickiej szlachty, dążącej do zajęcia jego świątyń i majątków. Archimandryta Makary starał się ponadto bronić przed najazdem oddziału tureckiego, który próbował zrabować wyposażenie klasztorne. Z obroną murów klasztornych wiąże się opowieść o modlitewnym wyjściu archimandryty Makarego z mnichami poza obręb klasztoru, co skłoniło oblegających go Tatarów do rezygnacji z walki. Monaster został zniszczony dopiero w 1671 roku, kiedy najazdu na monaster dokonały wojska polskie. Napastnicy zajęli klasztor i próbowali zmusić mnichów do przyjęcia unii. Makary Tokarzewski odrzucił propozycję i wytłumaczył teologiczne powody braku możliwości uznania władzy papieża⁸. W odpowiedzi oddział wojsk

⁵ А. Филиппович, *Диарции albo список деев правдивых...*, s. 62–63; И. В. Злотникова, *Макарий (Токаревский) (1605–1678), Православная энциклопедия*, ред. Алексей II, т. XLII, Москва 2016, s. 477.

⁶ Л. Я. Лавровский, *Стихотворное Житие прмч. Макария, архим. Овруцкого и каневского игумена...*, s. 422–423.

⁷ И. В. Злотникова, *Макарий (Токаревский)...*, s. 477.

⁸ W Żywocie świętego Makarego znajdują się cytaty z jego wypowiedzi w 1671 r. skierowane do napastników. «Вы оставили правила Вселенских Соборов, приняли предания лжи и вместо того, чтобы быть под Главою Церкви Иисусом Христом, преклонились перед земным властителем – Римским папой». Гедеон (Вишнеvesкий), *Житие св. Прмч. Макария архим. Овруцкого, Переяславского чудотворца*, Киев 1862.

polskich wypędził mnichów a monasteru przekazał w ręce unitów⁹. Makary udał się do Łazarza Baranowicza, już wtedy arcybiskupa czernihowskiego (1657–1693), pełniącego ponadto w latach 1669–1676 funkcję administratora metropolii kijowskiej. Z błogosławieństwa arcybiskupa Łazarza archimandryta Makary trzy lata spędził w Ławrze Kijewsko-Pieczerskiej.

Na początku lutego 1674 roku Baranowicz skierował Makarego Tokarzewskiego do Kaniewa, aby objął tam namiestnictwo monasteru św. Jerzego. Do 1678 roku Kaniew znajdował się w granicach Rosji i jurysdykcyjnie podlegał administratorowi metropolii kijowskiej Łazarzowi Baranowiczowi¹⁰. Makary uzyskał również błogosławieństwo na przełożonego monasteru kaniewskiego od metropolity Józefa Nielubowicza-Tukalskiego (1663–1675), który przebywał w granicach Rzeczypospolitej. Makary objął godność przełożonego monasteru z tytułem „archimandryty owruckiego, ihumena pińskiego, kupiatyckiego i kaniewskiego”¹¹.

Hetman Piotr Doroszenko (1666–1676) wspierał nominację ihumena Makarego u Józefa Nielubowicza-Tukalskiego. Makary miał wówczas duży wpływ na hetmana wojsk kozackich. Doroszenko przebywał często w Kaniewie, a w 1675 roku konsultował swoje decyzje polityczne z Makarym. Hierarcha wywarł wpływ na zerwanie przez Doroszenkę współpracy z Turcją i nawiązanie kontaktów z Rosją. Od 1672 roku w monasterze kaniewskim przebywał syn hetmana Bohdana Chmielnickiego – Jerzy – o imieniu zakonnym Gedeon (1663–1685).

W 1677 roku umierający przełożony monasteru św. Michała Archaniola w Kijowie Teodozy (Safanowicz) prosił arcybiskupa Łazarza, ażeby ten mianował na jego miejsce archimandrytę Makarego Tokarzewskiego. Hierarcha odmówił przełożonemu i na jego miejsce posłał ihumena monasteru św. Cyryla w Kijowie – Melecjusza Dzika. Ihumen Makary pozostał w Kaniewie. 4 września 1678 roku po zajęciu przez wojska tureckie Czehrynia czambuły tatarskie dostały do Kaniewa. Miasto zostało całkowicie spustoszone¹². W żywocie świętego znajduje się informacja, że podczas najazdu ihumen Makary był męczony, przywiązano go do dwóch słupów, a następnie 7 września Turcy odcięli mu głowę. Ciało mnicha wrzucili do cerkwi klasztornej wypełnionej wiernymi, świątynię zaś wraz z ludźmi podpalamo¹³. Szczątki Makarego odnaleziono w pogorzelsku i zakopano w części ołtarzowej świątyni 8 września 1678 roku¹⁴.

⁹ И. В. Злотникова, *Макарий (Токаревский)...*, s. 477.

¹⁰ Informacje w późniejszych źródłach bazylikańskich o rzekomym wysłaniu archimandryty Makarego do Kaniewa przez unickiego metropolitę Cypriana Żochowskiego w 1674 r. nie mają żadnego potwierdzenia źródłowego ani uzasadnienia logicznego. И. В. Злотникова, *Макарий (Токаревский)...*, s. 477.

¹¹ А. Мironowicz, *Kościół prawosławny w Polsce*, Białystok 2006, s. 436–437.

¹² *Летопись самовидца о войнах Богдана Хмельницкого и о междоусобиях, бывших в Малой России по его смерти Доведена продолжателями до 1734 года* изд. 1846 года, под ред. О. М. Бодянского, Москва 1846, с. 69–70; *Летопись Самовидца о войнах Богдана Хмельницкого и о междоусобиях, бывших в Малой России по его смерти. Доведена продолжателями до 1734 года*, „Чтения в имп. Обществе истории и древностей российских при Московском университете”, 1846, № 1, отд. II; 1846, № 2.

¹³ С. В. Величко, *Летопись событий в Юго-Западной России в XVII-м веке, составил Самоил Величко, бывший канцелярист канцелярии войска Запорожского*, т. II, Киев 1851, s. 465.

¹⁴ Гedeон (Вишнеvский), *Житие св. Прмч. Макария архим. Овручского, Переяславского чудотворца*, Киев 1862; О innych błędnych datach śmierci ihumena Makarego, por. И. В. Злотникова, *Макарий (Токаревский)...*, s. 477.

W 1688 roku podczas odbudowy świątyni ciało męczennika wydobyto i w obawie przed zbezczeszczeniem 13 maja 1688 roku przeniesiono do nowo wzniesionej cerkwi klasztornej św. Michała w Perejasławiu, w guberni połtawskiej. Po zamknięciu świątyni 4 sierpnia 1786 roku relikwie przekazano do monasteru Wniebowstąpienia Pańskiego w Perejasławiu. W 1942 roku przeniesiono je do cerkwi św. Trójcy w Czerkasach, skąd w 1965 roku trafiły do cerkwi Narodzenia NMP w tym mieście. Uroczyste obchody święta ku czci męczennika Makarego obchodzone są w dzień śmierci 7 września i 13 maja na pamiątkę przeniesienia relikwii.

Źródłem do poznania działalności Makarego Tokarzewskiego był żywot męczennika spisany w latach 1711–1713 przez biskupa perejasławskiego i boryspolskiego Zachariasza Korniłowicza (1700–1715)¹⁵. Wierszowany żywot został omówiony w relacji ihumena perejasławskiego Hermana z monasteru św. Michała do Świętego Synodu w Petersburgu z 1742 roku o *Ведомости о епархии Переяславской*¹⁶. Drugim źródłem jest *Житие св. прмч. Макария архим. Овруцкого, Переяславского чудотворца*, które zostało ułożone przez biskupa połtawskiego i perejasławskiego Gedeona Wiszniewskiego (1834–1849)¹⁷.

W 1766 roku biskup smoleński Dymitr Ustimowicz (1798–1805) zabrał żywot męczennika Makarego z monasteru Wniebowstąpienia Pańskiego w Perejasławiu i przekazał do Smoleńska. Opublikował go dopiero Ławr Ławrowski w 1904 roku¹⁸. Według rosyjskiego badacza, żywot został napisany przez mnicha monasteru Wniebowstąpienia Pańskiego w Perejasławiu – Fedora¹⁹. Żywot został napisany w formie wierszowanej, a na końcu dołączono katalog cudów, które dokonały się przy relikwiach świętego w latach 1742–1750, zatem w czasie, kiedy znajdowały się one w monasterze św. Michała w Perejasławiu.

SUMMARY

Antoni Mironowicz

Святой мученик Макарий Каневский (Токаревский) (1605–1678)

Ключевые слова: Святой мученик, православная Церковь, Макарий Токаревский

Святой мученик Макарий Каневский (Токаревский) (1605–1678) с 1625 года подвизался в Купятицком монастыре, где стал известен своими подвигами,

¹⁵ В. В. Ластовский, *Захария, Православная энциклопедия*, ред. Алексией II, т. XIX, Москва 2008, s. 699–700.

¹⁶ *Российский Государственный Исторический Архив*, Санкт-Петербург ф. 796, оп. 25, нр 723-6, л. 61–62об; И. В. Злотникова, *Макарий (Токаревский)*..., s. 476.

¹⁷ Игум. Серафим (Питерский), мон. Мелетия (Панкова), *Гедон Вишневецкий, Православная энциклопедия*, ред. Алексией II, т. X, Москва 2010, s. 513.

¹⁸ Л. Я. Лавровский, *Стихотворное Житие прмч. Макария, архим. Овруцкого и каневского игумена*..., s. 413–444.

¹⁹ *Ibidem*, s. 416; И. В. Злотникова, *Макарий (Токаревский)*..., s. 476.

добродетелями и красноречем. В 1637 году иноки Симеоновского Брестского монастыря избрали его себе в игумены, но митрополит Петр Могила назначил его настоятелем Каменецкого Воскресенского монастыря (Гродненская область). В 1642 году преподобный Макарий вернулся в Купятичский монастырь, в 1656–1659 годы возглавлял Пинский монастырь, с 1660 года руководил братией Успенского Овручского монастыря.

В 1671 году, после опустошения Овруча татарами, Макарий был назначен митрополитом киевским Иосифом настоятелем Каневского монастыря. Скончался мученически 4 сентября 1678 г. от турок напавших на монастырь.

